

14. Szeged

Vida György – Lengyel Imre

14.1. Bevezetés

A történelmi múlt jelentősen meghatározza Szeged fejlődésének és fejlesztésének kereteit is. Tanulmányunkban a napjainkra is kiható események rövid történeti ismertetését követően először a rendszerváltozás utáni főbb folyamatokról és a város aktuális helyzetéről nyújtunk áttekintést. Ezután a történelmi meghatározottságokra is tekintettel Szeged jövőbeli fejlődését vázoljuk fel a helyi és országos fejlesztési elképzelések, valamint a lehetőségek és korlátok tükrében.

14.2. A múlt

Szeged fejlődésének kezdetben a kedvező földrajzi fekvés volt a motorja, hiszen a településnek annak idején a *Tisza és a Maros találkozásánál* az Erdélyből érkező só és fa kereskedelmének az 1222-es Aranybulla szövege által is rögzített királyi monopóliuma volt (MÉSZÁROS 2004). Ez a monopólium stratégiai szerepkörbe helyezte Szegedet, ami egy 1183-ban kelt oklevélben szerepel először, majd 1246-ban *IV. Béla király városi rangra* emelte. Ez kedvező fejlődési folyamatot indított el, szélesebb körben ismert kereskedelmi központtá vált, és az erdélyi termékek mellett már a környező falvak terményeit és termékeit is itt értékesítették, de mindemellett a helyi termékeket is elszállították más térségekbe. Ebből adódóan Szeged *1498-ban szabad királyi városi jogállást kapott* (ABONYINÉ PALOTÁS 2004).

A viszonylag töretlen fejlődésnek a török uralom (1543-ban foglalták el a szegedi várat) vetett véget, és másfél évszázados megpróbáltatás várt a környékre. Ebben az időszakban a város lakossága a harmadánál is kevesebbre, kétezer főre zsugorodott, annak ellenére, hogy végbement egyfajta bevándorlás is Szegedre, hiszen a környező kisebb településekről és távolabbi területekről is a kiváltságos helyzetben lévő *khász* városokba költöztek a török elől (BLAZOVICH 2005). A törökök Szegedről való kiűzését (1686. október 23-a) követően, 1719. május 21-én III. Károly a településnek *visszaadta a szabad királyi városi* címet, amely dátumot azóta a település alapításaként is ünnepelnek. Napjainkban erre a történelmi eseményre épül a Szeged Napja ünnepségsorozat, ami egy gasztronómiai és kulturális fesztivál a város szívében.

Településszerkezeti szempontból érdekes, hogy a 18. század első felére alakult ki Szeged *nagy kiterjedésű határa*. A város környékén található egykori, a török időkben elpusztult falvak területét is magában foglaló határ az egyik legnagyobb volt az ország-

ban: a város közigazgatási területének egyes pontjai körülbelül 40 km-re feküdtek a város központjától, és szomszédos volt Kecskemét külterületeivel (BAJMÓCY 2009).

Az 1700-as években és a reformkorban Szeged töretlenül és dinamikusán fejlődött, ami a *kereskedelmi funkciók* bővülésében és diverzifikálódásában, így a népesség jelentős növekedésében is megmutatkozott. Szegedet korán, már 1854-ben elérte a *vasútépítés*, a Pest–Temesvár vasútvonal fontos állomása lett. A város kereskedelmi csomóponti jellegét erősítette, hogy 1869–1871-ben megépült a Nagyvárad–Békéscsaba–Szeged–Szabadka–Eszék-vasútvonal, amelynek segítségével az Alföld mezőgazdasági terményeit a flumi kikötőbe gyorsan és olcsón el tudták juttatni. Ezáltal a város a Pest–Temesvár és a Nagyvárad–Fiume-vasútvonal kereszteződése miatt a gabonakereskedelem és a kapcsolódó szolgáltatások (például pénzügyek, szállítmányozás) gazdasági központjává vált, ami magával vonta jelentős polgári, főleg kereskedő réteg kialakulását (BLAZOVICH 2005).

A fejlődést az *1879-es nagy árvíz törte meg*, ami a kor egyik legnagyobb természeti csapása volt. A város akkori 60 ezer lakosából 150-en meghaltak, valamint Szeged 5458 házából csak 265 maradt épen (ABONYINÉ PALOTÁS 2004). Ezt követően hangzott el I. Ferenc József híres mondata: „Szeged szebb lesz, mint volt”, amivel a város újjáépítését hagyta jóvá. A régi Szeged helyén *Lechner Ödön tervei alapján* a kor egyik legmodernebb szerkezetű, kettős körutas és sugárutas rendszerű városszerkezete jött létre, amiben országos és nemzetközi összefogások is releváns szerepet játszottak (MÉSZÁROS 1998). A *külföldi nagyvárosok* (Róma, Brüsszel, Párizs, London, Moszkva, Bécs) támogatását a szegedi körút nevében máig is őrzi. A dualizmus a gazdaság dinamikus fejlődését, a könnyű- és élelmiszeripari profil (bútorgyár, cipőgyár, dohánygyár, gyufagyár, kendergyár, paprikafeldolgozó, Pick, szeszgyár stb.) kibontakozását hozta magával, illetve a Belvárosi híd és a Csillag börtön megépítése is megtörtént. A város lakossága 1910-re 97 ezer főre nőtt, a vagyonos polgárság megerősödött, Szegedet méltán nevezték *palotás városnak* (MÉSZÁROS 1998).

Az első világháború és az azt lezáró trianoni szerződésben foglalt új határok kialakítása meglehetősen kedvezőtlenül érintette Szeged helyzetét, gazdasági, társadalmi és infrastrukturális fejlődését. A város *elveszítette korábbi vonzáskörzetének* nagy részét, a korábban előnyös közlekedéshálójai helyzete megszűnt, mert a vasútvonalakat az új országhatárok kettévágták, s lényegében periférikus térséggé vált. A negatív hatások mellett azonban ez a folyamat elindította Szegeden a regionális szerepkör megerősödését. A város jelenlegi helyzetére és fejlődési mozgatórugóira is markáns hatást gyakorolt, hogy 1921-ben ideköltözött a *kolozsvári egyetem* (a mai Szegedi Tudományegyetem elődje), 1923-ban Temesvárról Szegedre tette székhelyét a *csanádi püspökség*, továbbá kulturális és turisztikai céllal 1931-től már *szabadtéri játékokat* rendeztek a Dóm téren (MÉSZÁROS 1998; 2004). *Szent-Györgyi Albertre* gondolva megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakban alapozták meg azt a tudásbázist mint alapvető fejlesztési tényezőt, amely most versenyelőnyt jelent Szeged számára, és a fejlődés záloga lehet.

Az 1950-es években hátrányos helyzetbe került, mivel az akkori gazdaságpolitika a nehézipart premizálta, az ország iparosításának első hulláma csak mérsékelten támogatta Szegedet, a korábban is jelentős élelmiszeripar (például szalámygyártás, fűszerpaprika) nagyobb fejlesztéséhez pedig a szükséges nyersanyag hiánya jelentette a korlátot (BOROS 2009). A gazdasági helyzet versenyhátrányait tetézte a *földrajzi elhelyezkedés*, mivel az akkori feszült viszony Jugoszláviával fékezte a város fejlődését (MÉSZÁROS 2004). A szocialista időszakban fordulat az 1960-as években jött el, mivel 1965-ben jelentős mennyiségű

kőolajat találtak a város határában, az Alföld iparosítása keretében pedig több gyár letelepült vagy jelentősen bővült (például gumigyár, Ikarus, kábelgyár, fonalfeldolgozó, textilgyár, ruhagyár, cipőgyár, vegyi üzem, konzervgyár, DÉLÉP). Szeged lett *Csongrád megye székhelye 1962-ben*, ami az intézményhálózat fejlődését is elindította. Tudásközponti jellegét erősítette, hogy itt alakult meg a *Magyar Tudományos Akadémia első területi bizottsága*, és itt jött létre 1973-ban az *MTA Szegedi Biológiai Központja*, amely kiterjedt nemzetközi kapcsolatokat tudott kiépíteni. Mindemellett fontos megemlíteni a felsőoktatás (a pedagógusképzés fejlődése és a zeneművészeti képzés elindulása) szerepének erősödését is.

Gazdasági szempontból sokáig arra számítottak, hogy az algyői olajkincs biztos gazdasági háttérrel nyújt a fejlődéshez, illetve a biológiai kutatások mint *tudástermelés* majd dinamizálja a város gazdaságát. Ezek az elképzelések hozzájárultak Szeged fejlődéséhez rövidebb távon, később azonban nem váltották be a befektetett reményeket. Az *olajmezők kimerültek*, a biológiai kutatásokra épülő innovációk pedig nem helyben teremtettek cégeket, és nem itt hoztak létre tömegesen munkahelyeket.

Fontos változás volt, hogy 1973-ban Szegedhez csatoltak *öt környező községet*, ami sajátos településszerkezetet alakított ki (MÉSZÁROS 1998), napjainkig meghatározva a közösségi közlekedés és az infrastruktúra fejlesztésének kereteit, lehetőségeit. Továbbá a térben kiterjesztett városon belüli társadalmi és gazdasági különbség a településfejlesztési konfliktusoknak is tartósan megágyazott, a városmag és a távolabbi, falusias jellegű településrészek érdekei eltérnek (BOROS 2009).

14.3. Gazdasági és társadalmi fejlődési trendek és elágazási pontok a rendszerváltozás óta

A rendszerváltoztatást követő gazdasági és társadalmi változások Szegedet is *új fejlődési pályára* helyezték. Szemléletünk szerint a nagyváros és vonzáskörzete, a munkaerő-vonzáskörzet szerves egységet alkot, ezért tanulmányunkban több területi szintet veszünk alapul. Szeged helyzetét a hasonló magyarországi városok mellett bizonyos szempontból a vonzáskörzethez, valamint a tágabb megyei és országos átlagértékekhez is viszonyítjuk.

A rendszerváltoztatást követő időszak fejlődésének vizsgálatában alapvető a *demográfiai viszonyok* változása, amiből következtetni lehet egy adott város, térség helyzetére. Budapest, valamint vidéki nagyvárosaink lakónépességének változásából, valamint a 2010 utáni főbb demográfiai viszonyokból fontos fejlődési trendek bontakoznak ki (38. táblázat).

Az adatokból megállapítható, hogy 1990-ben Szeged a lakónépessége alapján az ország *ötödik legnagyobb városa* volt, ekkor még Miskolc és Pécs is megelőzte. 2018-ra az eltérő demográfiai folyamatok miatt Szeged előrelépett, és a harmadik legnépesebb várossá vált Budapest és Debrecen után. Meglátásunk szerint ebben a folyamatban közrejátszik számos gazdasági és társadalmi tényező is. Az egyik ilyen markáns folyamat a szuburbanizáció, ami az 1990-es évektől egyre dinamikusabban formálta nagyvárosaink népességszámát. Mindemellett az 1990-es években gazdasági válságtérségekből (például Miskolc környéke) többen a Dunántúlra és a főváros vonzáskörzetébe vándoroltak, továbbá a 2000-es évek végétől fokozottan tapasztalható egy vidékről városba történő belső vándorlás is.

38. táblázat

Magyarország fővárosának és nagyvárosainak összehasonlító demográfiai viszonyai

Települések	Lakónépesség (ezer fő) 1990	Lakónépesség (ezer fő) 2018	Természetes szaporodás, fogyás (–) 2010–2017. évi átlaga ezer lakosra	Belföldi vándorlási különbség 2010–2017. évi átlaga ezer lakosra
Debrecen	212	202	–1,43	–2,28
Győr	129	130	–2,09	3,49
Kecskemét	103	111	–1,12	2,25
Miskolc	196	156	–5,76	–2,57
Nyíregyháza	114	117	–1,26	–1,57
Pécs	170	144	–4,80	–2,24
<i>Szeged</i>	<i>170</i>	<i>161</i>	<i>–2,79</i>	<i>0,84</i>
Székesfehérvár	109	97	–2,68	–0,44
Budapest	2 017	1 750	–3,13	3,37
Magyarország	10 375	9 778	–3,9	–

Forrás: KSH népszámlálási kiadványok és területi statisztikai évkönyvek alapján a szerző saját szerkesztése

A vizsgálatok rámutattak, hogy a *demográfiai folyamatok* szorosan összefüggenek a települések méretével és annak szerkezetével is (KOVÁCS 2005). Fontos kiemelni, hogy amíg Győr, Miskolc és Pécs esetében az agglomerációba költözéssel statisztikai szempontból megvalósult a szuburbanizáció, addig a nagy külterülettel rendelkező alföldi városokban ez kevésbé figyelhető meg. Szeged esetében a településhez korábban csatolt falvak kiterjedése miatt markáns a városon belüli költözés, például a külterületet alkotó volt községek-ből a lakótelepekre, ami a hivatalos statisztikákban nem okoz olyan mértékű kimutatható népességsökkenést, mint az apró- és kistelepülések központjaiban.

Az előző gondolatmenetből és az adatokból következik, hogy a főváros, valamint Győr és Kecskemét esetében markáns *vándorlási többlet* mutatkozott 2010 és 2017 között, ami képes volt a természetes fogyást ellensúlyozni. Ez a jövőre nézve a lakónépesség további növekedését vetíti előre ezekben a városokban.

Szeged esetében is pozitív volt a *vándorlási egyenleg*, azonban ez jelenleg nem képes ellensúlyozni a természetes fogyást, így lassú népességsökkenést prognosztizálhatunk, ami azonban mindenképpen kisebb ütemű. Mindenesetre a jövőben szükséges erősíteni a népességmegtartó képességet. Szeged esetében fontos kiemelni, hogy a relatív népességvonzásban meghatározó a vajdasági magyarok beköltözése is.

A versenyképesség és a nagyvárosok fejlődése szempontjából nemcsak a lakosságszám mennyisége a döntő, hanem annak minőségi paraméterei, úgymint *életkori sajátosságok és iskolázottság*, hiszen ez határozza meg a helyi gazdaság munkaerőforrását. A felsőfokú végzettségűek arányának, valamint az öregedési indexnek a változása előre vetíti a területi és ezen belül a társadalmi tökeelemek megújításának lehetőségeit (RECHNITZER 2016) (39. táblázat).

39. táblázat

Magyarország fővárosának és nagyvárosainak öregedési indexe és a helyi társadalomban a felsőfokú végzettségűek arányának változása a rendszerváltoztatás óta

Települések	A 7 éves és idősebb népességből az egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkezők aránya (%)			Öregedési index (%)
	1990	2001	2011	2018
Debrecen	10,9	14,1	22,2	130,1
Győr	10,8	14,6	20,8	127,1
Kecskemét	9,7	12,7	19,1	109,3
Miskolc	10,5	13,3	19,3	147,7
Nyíregyháza	10,2	13,4	21,2	114,4
Pécs	10,8	14,3	21,2	159,7
Szeged	11,3	15,7	23,2	141,1
Székesfehérvár	12,0	15,7	22,3	150,0
Budapest	14,5	19,1	28,9	148,5
Magyarország	7,6	9,9	15,5	130,2

Forrás: KSH népszámlálási kiadványai és a területi statisztikai évkönyvek alapján a szerző saját számítása és szerkesztése

Az adatokból kiolvasható, hogy az *öregedési index* tekintetében Szeged az országos átlagnál magasabb értékkel rendelkezik, ami utal a társadalom és így a munkaerőpiac idősebb jellegére, viszont pozitív olvasatban a nagyobb várható élettartamra is. A nagyvárosokban az öregedési index magasabb mértéke következik a szuburbanizációból is, hiszen döntően a kisgyermekes családok települnek ki a vonzáskörzetbe. Győr, Kecskemét és Nyíregyháza még így is kedvezőbb korszerkezettel rendelkezik, míg Pécs és Székesfehérvár a skála másik végén helyezkedik el viszonylag magas öregedési indexekkel. Szeged helyzete a hasonló nagyvárosokhoz viszonyítva közepesnek mondható, azonban hosszabb távon stratégiailag célszerű ezt az értéket javítani a fiatalok településre költözésének ösztönzésével, annak vonzóvá tételével (például lakhatás biztosítása, kulturális rendezvények, a diplomásokat foglalkoztató szolgáltatási szektor erősítése stb.).

Szeged jövőbeli tudásalapú fejlődési pályájának megalapozásakor a társadalom korszerkezete mellett a helyi *lakosság iskolai végzettsége* is mérvadó. Az iskolázottság mértékét statisztikailag az egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkezők arányával fejeztük ki. Az adatok alapján megállapítható, hogy Szeged a rendszerváltoztatást követően Budapest után a legiskolázottabb népességű nagyvárossá vált. Amíg 1990-ben Székesfehérvárnak még kedvezőbb értékei voltak, addig 2001 óta egyértelműen megerősödött Szeged pozíciója. A gyártási központokhoz és az ipari profilú nagyvárosokhoz viszonyítva több százalékpontos az előny, de Szeged kiemelkedik a vidéki egyetemi központokkal (Debrecen és Pécs) összehasonlítva is. Ez mindenképpen Szeged egyik versenyelőnye, és megteremtheti a tudásalapú fejlődés alapjait.

Az iskolázottság és a társadalmi tőke részben keretet szab a gazdasági szerkezetnek, és hogy milyen jövőbeli profilt érdemes erre építeni. A Szeged város történetében mindig is meghatározó szerepet játszó szolgáltatások jelentik a fő foglalkoztatói ágazatot (40. táblázat). Ezen belül már évtizedek óta a *társadalmi szolgáltatások* is meghatározó tényezők, főként az egészségügy, a közigazgatás és az oktatás (BOROS 2009). Kiemelhető, hogy ezek

a szolgáltatások Szeged életében azért is meghatározók, mert kiterjedt térségi szerepkörrel rendelkeznek. Mindemellett Szeged kereskedelmi szerepe is hangsúlyos maradt, hiszen jelentős térformáló, illetve meghatározó foglalkoztató.

40. táblázat

A foglalkoztatottak összevont nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásának alakulása Szegeden és zárójelben Magyarország (%)

Megnevezés	Szeged 1990	Szeged 2001	Szeged 2011
Foglalkoztatottak aránya a mezőgazdaság és bányászat szektorában	6,0 (15,4)	2,0 (5,5)	2,0 (4,5)
Foglalkoztatottak aránya az ipar, építőipar szektorában	38,1 (38,1)	26,5 (32,9)	21,2 (28,3)
Foglalkoztatottak aránya a szolgáltatás szektorában	55,9 (46,6)	71,5 (61,6)	76,8 (67,2)

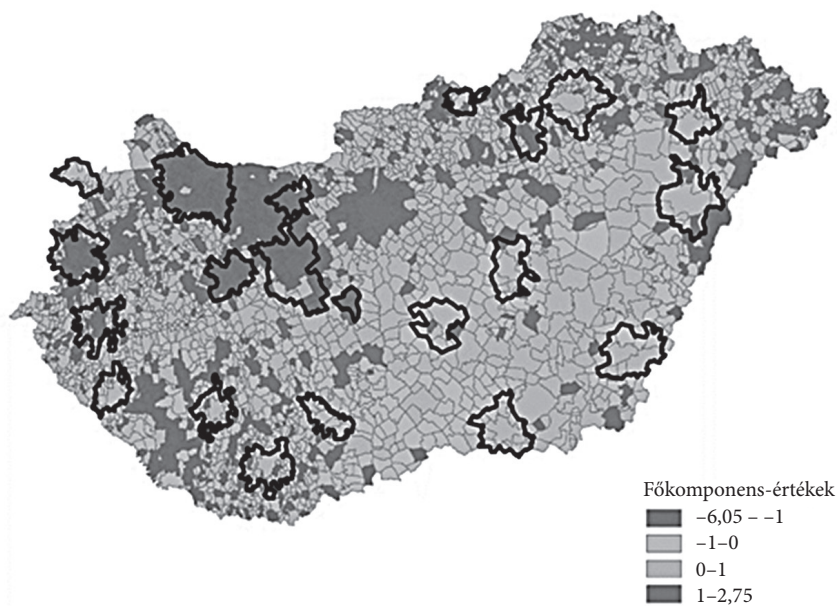
Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján a szerző saját számítása és szerkesztése

Szegeden a rendszerváltoztatást követő két és fél évtized fejlődésében is a korábbi trendek érvényesültek, *a humán tényezők és az erre épülő szolgáltatási szektor játszották a főszerepet*. Már a rendszerváltozás hajnalán kimutatható volt, hogy Szegeden a szolgáltatások az országos értékhez viszonyítva jobban domináltak, míg az ipar átlagos volt. Később azonban a korábban jelentős textilipar, élelmiszeripar és vegyipar országosan is átalakult és leépült, ami Szegedre az átlagnál nagyobb negatív hatást gyakorolt. Mindemellett a város ipari jelenét érdemes kiemelni, hiszen a drasztikus csökkenés ellenére azért napjainkban is *jelentős ipari nagyvállalatok* (KÉSZ Holding, Sole-Mizo, Pick, SZEFO, Conti-Tech Rubber, Szegedi Paprika Zrt.) székelnek itt és adnak munkát a térségben.

Azonban az adatsorokból megállapítható, hogy Szeged esetében az *átfogó újraiparosodás* elmaradt. Például Győrrel, Kecskeméttel és Debrecennel ellentétben nem érkeztek a városba az autópárhoz kapcsolódó világcégek összeszerelő üzei, aminek pozitív vagy negatív megítélése viták tárgyát képezte, és jelenleg is fontos a szegedi fejlesztési diskurzusokban. A feldolgozóipar 13 ágának foglalkoztatotti LQ-indexei alapján a szegedi várostérségben csak az élelmiszeripar (CA: élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása) mutat specializációs és koncentrációs jegyeket, azaz nemcsak a megyében, de Szegeden sincs egyéb érdemi feldolgozóipar (VAS–LENGYEL – SZAKÁLNÉ KANÓ 2015). Viták alapját képezi, hogy a múltban *a tudásra építő elképzelések és fejlesztések* (például Biopolisz) több esetben nem váltották be a hozzájuk fűzött gazdasági elvárásokat. Hiába a magasabb iskolázottság és a tudományos intézetek, Szegednek és térségének ez idáig a jövedelmeken, munkatermelékenységen és foglalkoztatottságon alapuló megvalósult versenyképessége elmarad az újraiparosodó nagyvárosokhoz képest (39. ábra).

A gazdasági versenyképességben lévő különbségek elmélyítésében a területi gazdasági folyamatok is szerepet játszanak, így a Budapest–Bécs-tengelyen elhelyezkedő települések helyzeti energiái is kedvezőbbek (VIDA 2016; VIDA–DUDÁS 2017). Továbbá a schengeni határok Európai Uniónak köszönhető kiterjesztése kedvező gazdasági hatásait bizonyos nagyvárosok be tudták csatornázni a fejlődésükbe, ám *Szeged az EU külső határán fekszik*, így csak egy esetleges szerbiai csatlakozástól remélhető, hogy a város versenyképessége

is új lendületet vesz. Megjegyezzük, hogy az 1990-es években a délszláv polgárháború is elijesztette a befektetni szándékozókat.

39. ábra

Magyarország településeinek megvalósult versenyképessége 2016-ban a vidéki nagyvárosi térségek határvonalaival

Forrás: TeIR (é. n.) adatai alapján a szerző saját számítása és szerkesztése

Szegedet helyi és tágabb térségi környezetéhez viszonyítva azonban kiderül, hogy nem annyira negatív a helyzet (41. táblázat). Kirajzolódnak azok a *versenyelőnyök* is, amelyekre építeni lehet, és a jövőben a megvalósult versenyképesség is jelentősen növekedhet. Napjainkban a város legnagyobb foglalkoztatója a körülbelül 21 ezer hallgatóval bíró *Szegedi Tudományegyetem* több mint 7 ezer alkalmazottal (a város egészségügyi intézményei is az egyetemhez kerültek), jelentős még az élelmiszeripar (Pick, Sole), amíg az egyéb feldolgozóipari vállalatok többsége megszűnt. *Egyes regionális szolgáltatóvállalatok* (közlekedési, energetikai) székhelye is itt található. Megjegyezzük, hogy Szegeden viszonylag magas a költségvetési forrásokból fenntartott munkahelyek száma, a közszféra visszafogott bérei miatt ezen szektor termelékenysége alacsony. Fontos továbbá, hogy a Szegeden kiemelkedő nagyságú, egészségügyben keletkező jövedelmek egy része (például hálapénzek) sem jelenik meg a hivatalos statisztikákban. Részben ezekre vezethető vissza az a paradoxon, hogy alacsony munkanélküliség párosul alacsony kimutatott jövedelmekkel.

41. táblázat

Szeged közvetlen környezetéhez és az országos átlaghoz viszonyított relatív helyzete néhány kiválasztott gazdasági és társadalmi mutató alapján

Megnevezett mutató	Szeged	Szegedi település-együttes	Csongrád megye	Magyarország
Egy adózóra jutó SZJA-alapot képező jövedelem (ezer Ft), 2017	2 594	2 481	2 258	2 475
Regisztrált társas vállalkozások ezer lakosra, 2017	56	52	39	54
A nyilvántartott álláskereső aránya a munkavállalási korú állandó népesség-ből (%), 2017	2,6	2,6	2,6	3,9
Egy lakosra jutó vendégéjszakák száma, 2017	2,6	2,1	1,7	3,0
2010–2017 között épült lakások a 2017. évi lakásállomány százalékában	3,4	3,2	2,0	2,1

Forrás: A területi statisztikai évkönyvek adatai alapján a szerző saját szerkesztése

A kelet-közép-európai regionális statisztikai elemzésekből kirajzolódik, hogy a nagy exportképességgel rendelkező, főként járműiparban tevékenykedő gyártási központokban és néhány, Budapesthez közeli ipari profilú térségben jellemzően magasabbak a jövedelmek, és ezáltal a megvalósult versenyképesség is (LENGYEL–RECHNITZER 2013a; 2013b). Ezzel ellentétben érzékelhető, hogy jobban szerepelnek a társadalmi mutatókban a vidéki hagyományos egyetemi központok, azon belül Szeged is. Ha a térségi viszonyokat nézzük meg, akkor egyértelműen érzékelhető Szeged *kedvezőbb jövedelmi helyzete szűkebb és tágabb régiójához viszonyítva*.

Véleményünk szerint, ha Szegeden a tudásra építő vállalatok jobban koncentrálódnak, a fejlesztések beérnek, akkor a jövőben a jövedelmek is dinamikusabban növekedhetnek. Erre utal az is, hogy a tudásintenzív tevékenységek egyre nagyobb arányban települnek Szegedre, például a British Petrol 500 főt, szinte csak diplomásokat tervez felvenni a 2017-ben megnyílt szegedi üzleti szolgáltató központjában, az informatikai cégek is megjelentek, becslések szerint 2000–2500 fő informatikust alkalmaznak. Ha Szegeden nincs is világcég összeszerelő üzeme, de a diplomásokat alkalmazó szolgáltatói szektorban hasonló nagyságrendű foglalkoztatás figyelhető meg.

A jövedelmek mellett Szeged gazdasági helyzetének jellemzésében a *regisztrált társas vállalkozások* ezer lakosra jutó aránya is a régióban betöltött meghatározó szerepre utal. Ellenben az is megállapítható, hogy amíg Csongrád megyén belül kiemelkedő Szeged, addig a vállalkozások koncentrálódásának szempontjából az országos átlaghoz képest már csak kicsit teljesít jobban. Ez arra utal, hogy Szegeden kisebb a társas vállalkozások sűrűsödése a fővároshoz és a több nagyvárosi térséghez viszonyítva.

A *nyilvántartott álláskereső* arányában a területi egységek értékei közötti relatív kis különbségek kifejezik azt az országos folyamatot, miszerint az utóbbi években a köz-munkaprogram bevezetése mellett a foglalkoztatottság is jelentősen emelkedett, és már megjelent bizonyos területeken a munkaerőhiány. Ez a tendencia meglátásunk szerint a közeljövőben is fennmarad, ezért az általános munkanélküliség helyett a munkakörülmények

és szakképzések javítására kellene helyezni a hangsúlyt, amit az indokol, hogy ez hosszabb távon kihathat Szeged népességmegtartó képességére is.

Szegeden az utóbbi években egyre számottevőbbé vált a *turizmus*, azon belül is a *fesztivál-, a konferencia- és sportturizmus*. Erre kiváló példák a teljesség igénye nélkül, hogy a város nyújt otthont a Szegedi Ifjúsági Napoknak, a Szegedi Szabadtéri Játékoknak, de mindemellett többször sárkányhajó-világbajnokságot és kajak-kenu világversenyeket is rendeznek itt. Az események jelentősége a vendégéjszakák egy lakosra jutó számában is látható. Érzékelhető tehát, hogy a térségben turizmus szempontjából Szeged szerepe meghatározó, az utóbbi időben a növekedési ütem is lényegesen meghaladta az országos átlagot. Így Szeged a hasonló méretű vidéki nagyvárosainkkal is egybevetve *versenyképes*, azonban a főbb hazai desztinációk (Budapest, Balaton, Dunakanyar, gyógyfürdők települései) által felhúzott országos átlaghoz mérve a turizmus fejlődési pályájában még van hova növekedni. Megjegyezzük, hogy a hivatalos statisztikákban nem jelennek meg azok az egyének, akik nem generálnak vendégéjszakát, azonban ez Szeged turizmusában jelentősnek mondható.

A *lakásépítés és lakáspiac* aktuális dinamikája – amelyet a gazdasági folyamatok és kormányzati ösztönzők is támogatnak –, a 2010 és 2017 között épült lakások részaránya arra utal, hogy Szegedre koncentrálódnak az építkezések, hiszen Csongrád megye értéke és az országos átlag is jelentősen alacsonyabb. A lakáspiacon a közeljövőben Szegeden és térségében további dinamikus fejlődésre lehet számítani, a külföldi hallgatók lakásbérletén keresztül az egyetem nemzetközivé válása, valamint a kedvező kormányzati családtámogatási és ingatlanfejlesztési szakpolitika miatt. Például ilyen az új építésű társasházak átadása mellett a modern építészeti megoldásaival a szegedi városképet jelentősen átformáló Cédus Liget beruházás is. A lakásárak drasztikus és tartós emelkedése megnehezítheti a fiatalok és szegényebb rétegek saját otthonhoz való jutását, ami a társadalmi különbségek kiélezését eredményezheti. Erre a szociális bérlakások adhatnak megoldást, aminek felismerésében és megoldási kísérleteiben Szeged már élen jár az országban, hiszen átfogó programot indított.

Összegezve a főbb mutatókat kiemelhető, hogy a humán tényezők, úgymint *demográfia és iskolázottság* tekintetében az országoshoz és más nagyvárosokhoz képest kedvezőbb helyzetben van a város, míg a vállalkozások sűrűsödésében és a jövedelmi viszonyok terén nem. A rendszerváltoztatást követő fejlődési pálya áttekintése és a napjainkban aktuális adatok tükrében már kirajzolódnak azok a történelmi meghatározottságokból is eredő versenyelőnyök, amelyekre a későbbiekben lehet építeni, és amelyek többsége a helyi és kormányzati fejlesztési elképzelésekben már meg is jelent.

14.4. A tudásalapú fejlődés jelene és jövője

Mint bemutattuk, Szeged esetében kulcsfontosságú, hogy a helyben koncentrálódó tudást hogyan képes kiaknázni és gazdasági szempontból is becsatornázni a város. Erre már korábban is történtek elképzelések, mint az MTA Szegedi Biológiai Központ alapítása vagy a 2000-es évek közepétől kibontakozó, biotechnológiára építő *Biopolisz Pólus Program* és klaszterpolitika (LENGYEL 2007; 2009). Ezek az események kétségtávolan hozzájárultak Szeged fejlődéséhez, viszont nem jártak tartós, gazdaságilag helyben megtérülő, átütő sikerrel. Napjainkban ismét egy egyedülálló lehetőség nyílik a tudás kiaknázására, hiszen az Európai Unió döntése alapján 2013-tól megkezdődött az *Extreme Light Infrastructure Attosecond Light Pulse*

Source, vagyis az ELI-ALPS Kutatóközpont beruházásának megvalósítása, amelyre később még kitérünk (LENGYEL–LUKOVICS–IMREH 2018). Kulcskérdés azonban, hogy ezt a beruházást ki tudja-e a város használni gazdasági helyzetének előmozdítására.

Szeged Megyei Jogú Város integrált településfejlesztési stratégiája (2014–2020) (2014) négy specifikus célt tartalmaz, mindegyikük kapcsolódik az EU2020 tematikus célkitűzéseihez is.

Az *első specifikus cél* Szeged gazdaságának *dinamizálása a helyi tudásra alapozva* úgy, hogy erősíteni kell a versenyképes üzleti infrastruktúrát, valamint széles körű vállalatfejlesztési eszközrendszert kell működtetni. Mindez úgy valósulna meg, hogy a kkv-szektorot kellene megerősíteni, beruházni az oktatásba, és az egész életen át tartó tanulás koncepcióját érvényesíteni. Ezáltal javulhat a munkaerő minősége, és hosszabb távon a foglalkoztatás is bővíthető. Megjelenik a dokumentumban az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés támogatása, ami előrevetíti, hogy a város nem premizálja az olyan befektetőket, akik nagy károsanyag-kibocsátással rendelkeznek, annak ellenére sem, ha munkahelyeket és pluszjövedelmet jelentenek a településnek. Ez erősítheti Szegednek azt a márkáját, hogy *élhető város*, amit a geotermikus energia fokozott használata és a Szegedi Tudományegyetem mint évek óta a *legzöldebb magyar egyetem* is alátámaszt.

A *második specifikus cél a tudásra épülő versenyelőnyök kiaknázása*; a dokumentum kiemeli, hogy Szeged gazdasági növekedését a kiváló helyi kutatói hagyományokra épített innovációs programok lebonyolításával kellene támogatni. Mindemellett kiemelhető, hogy az intézmények közötti együttműködést erősíteni szükséges, ami a területi tőke fejlesztésében is kulcsfontosságú lenne. Meglátásunk szerint is ez kulcsfontosságú megállapítás, hiszen Szegeden erősíteni kellene az együttműködést az egyetem, az önkormányzat és a katolikus egyház között.

A *harmadik átfogó cél a város népességmegtartó képességének növelését*, a települési környezet fejlesztését emeli ki. Az ehhez kapcsolódó EU2020 tematikus célkitűzések az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást, valamint a környezetvédelem és az erőforrások hatékonyságának elősegítését, a fenntartható közlekedés és a kulcsfontosságú hálózati infrastruktúrák előtti akadályok elhárítását igyekeznek megvalósítani. Az előbbi specifikus intencióhoz kapcsolódik a *negyedik specifikus cél*, amellyel a *társadalmi egyenlőtlenségek mérséklését* tűzik ki célul. Szeged igyekszik a leszakadó társadalmi csoportokat segíteni, főleg a lakhatás problémájának megoldásával.

Szeged város településfejlesztési elképzeléseiben is megjelent, hogy az utóbbi években a nagyvárosok versenyképességének és növekedésének kommunikációjában kulcsfontosságúvá vált a *smart city koncepció*. Itt is készült a város ezzel kapcsolatos vízióját összefoglaló dokumentum: Szeged mint élenjáró tudásközpont a korszerű technológiákra és a helyi innovációs együttműködésekre épít, és olyan szolgáltatásrendszert fog nyújtani, amely a közszolgáltatások javulása révén egyaránt hozzájárul az állampolgárok életkörülményeinek javításához és a helyiek ökológiai lábnyomának mérsékléséhez, valamint a vállalkozások versenyképességéhez (*Szeged Megyei Jogú Város smart city jövőkép és koncepció* 2016). Fontos, hogy a stratégiai irányok kölcsönhatására nagy hangsúlyt fektet a város, hiszen kiemelik, hogy amennyiben bármelyik részstratégiai irány nem, vagy csak kismértékben valósul meg, úgy az negatív hatással lehet a teljes vízióra.

A szegedi *smart city* koncepció alapján az alábbi logikai ív adható: a fő cél, hogy Szeged *kiemelkedő színvonalú, élenjáró K+F- és innovációs központ szerepét töltsse be hazai*

és nemzetközi szinten is. Ezt kiegészítené az összehangolt *smart city* szolgáltatásrendszer fejlesztése, amellyel biztosítható a korszerű szolgáltatás a közszolgáltatások és a piaci szolgáltatások tekintetében is. Ehhez Szeged lakosságának relatíve magas iskolázottsága megfelelő alapot teremt, és elősegíti, hogy a városi közszolgáltatások elektronikussá váljanak, a személyre szabott szolgáltatások és differenciált díjmeghatározások költségharmonizációt is magukkal hozzanak. Ezeket a folyamatokat a smartrendszerekkel folyamatosan ellenőrizni kell, valamint gyorsabban alkalmazkodni a külső hatásokhoz. Mindehhez kapcsolódva megvalósul a fenntarthatóság és a környezetvédelem mint elv, ami erősíti az okosmegoldások és innovációk megvalósítását. Végezetül kulcsfontosságú, hogy ezt kifelé hogyan artikulálja a város, így fontos cél kommunikálni, hogy Szeged okos- és élhető város, széles körben erősítve ezzel is a városról kialakult pozitív képet.

A város fejlődésében fontos szerepet tölt be a *Modern Városok kormányzati programja*, amely több tekintetben is összhangban áll a városi, regionális és európai uniós elképzelésekkel.

Megállapítható, hogy a *Modern Városok Program*ban megfogalmazott fejlesztések kapcsolódnak a Szeged versenylőnyeinek megerősítésére és az esetleges hiátusok mérséklésére irányuló városi célokhoz. Fontosnak tartjuk, hogy a környezetvédelmet, életminőséget és élhető várost létrehozó megállapodás született Szeged tömegközlekedésének elektromos alapra helyezése tervével. Ehhez kapcsolódik a Hódmezővásárhely és Szeged között épülő *tram-train* beruházás is. Ez az okosvárosprojekt szempontjából pozitív törekvés, azonban teljesen elektromos alapokra helyezni Szeged közösségi közlekedését meglehetősen ambiciózus terv, hiszen a város térbeli szerkezete ezt nagyban megnehezíti. Szeged számos kisebb, a központtól távoli városrészrel rendelkezik (Baktó, Gyálarét, Kiskundorozsma, Marostó, Petőfitelep, Szentmihály, Szőreg, Tápé), amelyek többsége „csápként” nyúlik ki a várostestből. Mivel nem kompakt a város kiterjedése, ezért műszaki és gazdaságossági korlátok is behatárolják az elektromos tömegközlekedés fejlesztésének lehetőségeit.

A *sportfejlesztések* kapcsolódnak a katolikus egyház által elindított stadionfejlesztést és testmozgást támogató tevékenységekhez. A fedett uszoda és a kézilabdacsarnokkal egybefüggő beruházások hosszabb távon hozzájárulnak Szeged fejlődéséhez és a lakosság egészséges életmódjához. Azonban kérdéses, hogy a lehetőségeket a jövőben valóban kihasználja-e szélesebb társadalmi csoport, vagy inkább a versenysport privilégiuma marad.

A *városrehabilitációs és közlekedési fejlesztési* elképzelések szorosan illeszkednek abba a tágabb térségfejlesztési elképzelésbe, hogy létrejöjjön egy szoros gazdasági interakcióban működő dinamikus régió, amely Hódmezővásárhely és Szeged kapcsolatát kiterjesztené a határon túlra, Szabadka bevonásával. Miként a Debrecen–Nagyvárad-tengely kihasználási lehetőségei erősíthetik a civisváros fejlődését, Szeged esetében Szerbia esetleges európai uniós csatlakozása és a határon átnyúló kormányzati és nemzetközi beruházások a város gazdasági erejére is dinamizálóan hathatnak. Addig is többek között építeni kell Szegednek a szerb oldalról érkező, mostanság is jelentős számú határon túli magyar hallgató vonzására, hiszen ez is egy versenylőnye a térségnek.

Szeged város fejlődésében és fejlesztésében kiemelt szerepet vállal az *egyetem*, amely a nemzetközi ranglistákra a hazai egyetemek között előkelő helyeken szokott szerepelni. Amint említettük, az SZTE több mint 7 ezer fős alkalmazotti létszámával a térség legnagyobb foglalkoztatója, 21 ezer egyetemi hallgató tanul 12 karon, akiknek 15%-a külföldi, évente 6-7 ezer hallgató végez. Mintegy 130 tanszék működik a tudományágak széles te-

riületén, körülbelül 800 tudományos fokozattal rendelkező oktató-kutatója van, 19 doktori iskolájában 8-900 doktoranduszhallgató tanul, valamint igen jelentős nemzetközi kapcsolati háló jellemzi. Az egyetem a fogyasztáson, tudástermelésen keresztül jelentős multiplikátorhatást generál a városra és szűkebb környezetére egyaránt.

Magyarországon Szegeden található a *vidéki kutatóintézeti hálózat* több egysége. Az SZTE mellett jelentős tudományos kapacitást képvisel az MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpontja (260 kutató dolgozik a négy intézetben), amely 2000-ben elnyerte az Európai Unió Kiválósági Központja kitüntető címet. Szintén Szegeden működik a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft. Biotechnológiai Intézete (BAY-BIO) és a Szegedi Gabonakutató Nonprofit Kft.

42. táblázat

A Szegedi Tudományegyetem aktuális európai uniós pályázatainak céljai és keretösszegei

Fejlesztési célok	Támogatás összege (milliárd Ft)
Egészségfejlesztés	4,12
Oktatásfejlesztés	14,49
K+F+I	29,75
Összesen	48,36

Forrás: A Szegedi Tudományegyetem belső adatbázisa (2018. május 15-i állapot) alapján a szerző saját szerkesztése

A Szegedi Tudományegyetem a Széchenyi 2020 pályázatokból jelentős mértékben részesül, hiszen összesen 48,4 milliárd Ft keretösszeget nyert el, 30 EFOP-, 60 GINOP- és 1 sikeres KEHOP-pályázatból (42. táblázat). Az egyetem Szegedre kiható fejlesztései jelentősek, többek között ezekből a forrásokból valósul meg a fül-orr-gégészeti klinika felújítása és bővítése, mindemellett egy új klinika és úgynevezett *fejlközpont* jön létre, ahol európai színvonalú, fejlett kapcsolatos diagnosztikai és onkológiai rész kap helyet. Mindemellett az ELI-központ melletti Science Park fejlesztésére is vállalkozik az egyetem. Az egyetem vezetésének ambíciói és mindezek a fejlesztések alátámasztják, hogy Szeged a jövőben az egészségügyben, az egészségiparban, a klinikai ellátásokban fokozhatja versenyelőnyét a hasonló nagyvárosi térségekhez viszonyítva. Meglátásunk szerint erre reális lehetőség van, és a közeljövőben egy nemzetközi hírű klinikai ellátást biztosító egyetem a város versenyképességét is növelni fogja.

Az egyetemi kapacitások maximalizálása mellett kulcsszerep jut majd Szeged jövőbeli fejlődésében az egyik legnagyobb európai tudományos fejlesztésnek, az *ELI-ALPS lézeres kutatóintézetnek*, 200 millió eurós (körülbelül 60 milliárd Ft) beruházási összeggel. A lézeres kutatóközpont elsődleges küldetése az ultrarövid impulzusokat szolgáltató fényforrások széles skálájának hozzáférhetővé tétele a hazai és a nemzetközi tudományos közösség felhasználói számára. A kutatóközpont 2018-tól működik, részben a Magyarországnak szánt EU-s strukturális forrásokból jött létre. A kutatóközpont épülete közel 3500 négyzetméteres, amelyben a lézeres berendezéseknek helyet adó helyiségek mellett laboratóriumok (biológiai, kémiai, orvosi stb.), műhelyek, számítógépes termek, 200 fős konferenciaterem, 8 szemináriumterem, hivatali helyiségek, könyvtár stb. található. A kutatóközpont nemcsak kutatásoknak, hanem konferenciáknak, workshopoknak, képzéseknek is helyet tud biztosítani. A kutatóközpont az SZTE kezelésében levő volt szovjet laktanya területén kapott helyet;

a város és az egyetem fejlesztési tervében egyaránt szerepel a központ mellett egy inkubátorház és egy tudományos park létrehozása, elsősorban a lézeres alkalmazások fejlesztésére. Körülbelül 220-250 munkatárs dolgozik itt, mintegy felük kutató, akik nemzetközi pályázat alapján kerülnek ide, bérézésük is nyugat-európai szintű. Nemzetközi pályázat alapján 5 lézerberendezés épül, amelyek az ultrarövid impulzusok előállításában a világban korábban alkalmazottakhoz képest jóval nagyobb teljesítményre képesek. A központ irányítását, felügyeletét is nemzetközi szervezet végzi, sem az egyetem, sem a város intézményei nem vesznek benne részt (LENGYEL–LUKOVICS–IMREH 2018). Az itt folyó kutatások részben EU-s forrásokból valósulnak meg, részben a berendezések bérelhetők lesznek vállalati kutatások számára is. Megállapítható, hogy jelenleg még kérdéses az ELI kihasználtsága, hiszen nem állnak sorba a nemzetközi kutatási projektek, és ezt felismerve a magyar kormány sajátos kiválasztási mechanizmussal egy közel 20 milliárdos kutatást finanszírozott meg a lézerközpontban, amit az 1096/2019. (III. 8.) Korm. határozat foglalt írásba.

14.5. Trendek és irányok

A közeljövőben a nagyvárosok versenyében és sikerességében meghatározó szerepe lesz a központi és helyi várospolitikáknak, a versenyelőnyök helyi kihasználásának, az integrált gazdaságélénkítő programoknak. Szeged esetében az integrált településfejlesztési program, a *Modern Városok Program* projektjei és az okosváros-koncepció biztosítja ezt az integrációt, amit jól kiegészítenek az egyetemi és kutatóintézeti fejlesztések.

Szeged fejlődési pályáján a trianoni határok megrajzolását követően egyre nagyobb szerep jutott a tudásbázisnak és az egyetemi funkcióknak, valamint a kapcsolódó beruházásoknak. 1973-ban kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal működni kezdett az MTA Szegedi Biológiai Központja, amely sajnos nem vonta magával a helyi gazdaság dinamikus növekedését. Azóta az oktatási és kutatási funkciók további erősödésével lehetőség nyílt arra, hogy Szegedre költözzön az ELI-lézerközpont, amely kérdőjelekkel ugyan, de minden korábbinál nagyobb lehetőséget nyújthat arra, hogy a helyi gazdaság dinamikus lendületet vegyen. A lézeres központhoz pedig kapcsolódni tudnak a biotechnológiai, informatikai, egészségipari stb. kutatások is, azaz remény van arra, hogy komplex tudományos és üzleti hálózatok alakuljanak ki. Az egyetemről kikerülő fiatal diplomásokat pedig főleg a szolgáltató szektor alkalmazza, amely egyre dinamikusabban bővül az informatikában, egészségiparban, üzleti szolgáltatóközpontokban.

Komplex városfejlesztési stratégiával és pragmatikus menedzseléssel puha áttétes folyamatokon keresztül megvalósulhat a dinamikus gazdasági növekedés is, például Szeged ismertségének növekedésével és a város turizmusának további fejlődésével. A minőségi fogyasztókra, külföldi vállalkozásokra épülő szolgáltatásokon keresztül hosszabb távon gazdaságilag is kifizetődő lesz a tudásba történő befektetés. Minderre a folyamatra a szerbiai határon átnyúló ambiciózus tervek és beruházások is kedvezően hathatnak, és ezek az előnyök is jobban felgyorsíthatják Szeged versenyképességének javulását. Azonban az is fontos, hogy a fejlesztések és beruházások nem minden esetben hatnak lineárisan a térségek és városok megvalósult versenyképességére, amit a gazdasági és területfejlesztési beavatkozások során célszerű figyelembe venni.